

Toplumsal Hareketler 1768-2004

Charles Tilly (2008)

Çeviri: Orhan Düz.

İstanbul: Babil.

272 sayfa.

İnan Özdemir

Başta Amerika olmak üzere, Anglo-Sakson akademik dünyada ağırlıklı olarak sözlü iletişim (*speech communication*) çalışmalarının özel bir önem attığı toplumsal hareketler, Türkiye'deki iletişim çalışmalarının üzerinde az durduğu alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Bu durum bir yandan ilgili literatürün tanımladığı toplumsal hareket geleneğinin Türkiye'de Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki kadar yaygın ve güçlü bir geçmişi olmaması, diğer yandan da toplumsal hareketlere ilişkin özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan kuramsal yaklaşımlara ilişkin literatürün Türkiye'de çok sınırlı olmasıyla ilişkilendirilebilir.² Bu literatürün 19. yüzyılda ortaya çıkan ve toplumsal hareketleri kalabalıkların irrasyonel eylemleri olarak tanımlayan “kalabalık yaklaşımı” ve 20. yüzyılın ilk yarısında etkili olan “kitle toplumu” kuramlarına bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Jasper, 2002). 1960'larda Batı Avrupa ve Amerika'da yükselen toplumsal hareket dalgasıyla da etkileşim içindeki bu kuramların “mobilizasyon teorisi” ve “yeni toplumsal hareketler” (YTH) olmak üzere iki ana yaklaşım etrafında toplandığı görülmektedir (Çetinkaya, 2008: 23). 1960'larda Amerikalı sosyologlarca ortaya atılan mobilizasyon teorisi toplumsal hare-

ketleri politika yapmanın “normal” yollarından biri olarak kabul etmiş ve hareketlerin “dışlanmış toplumsal grupların sisteme katılma mücadelesi” veya “kaynakların farklı biçimde dağıtılmasına yönelik mücadelelerden beslendiğini ileri sürmüştür (Çayır, 1999: 20). Bu teoriye göre, hareketlerin başarısı sistem tarafından tanınma veya maddi kazanç elde etmeleri ile ölçülmektedir (21). Toplumsal hareketleri bu yaklaşım içerisinde ele alan araştırmaların, eylemcilerin/örgütlerin eylemlerini finanse etme biçimleri, taktikleri, üye toplama yolları ve ikna stratejileri üzerinde durduğu görülmektedir (Jasper, 2002: 49-51, 65-67). Ancak bazı araştırmacılar, mobilizasyon kuramını genişleterek toplumsal hareketlerin stratejilerinden çok, içinde buldukları siyasi yapıdaki olanaklarla ilişkilerine odaklanmışlar ve “siyasi süreç yaklaşımı”nu ortaya atmışlardır. Siyasi süreç yaklaşımı, toplumsal hareketleri şehirleşme, endüstrileşme, ulus-devletlerin doğuşu, politik haklar, demokratikleşme, ulusal piyasanın gelişimi gibi daha geniş bir bağlam ile girdikleri etkileşim içerisinde ele alır (71).

Daha çok Avrupa'da etkin olan, Avrupalı akademisyenlerce dile getirilen ve sınıf temelli toplumsal mücadele geleneklerindeki değişim eğilimleri üzerine odaklanan yeni toplumsal hareketler yaklaşımına göre ise 1960'larda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkan hareketler önceki toplumsal hareketlerden aktörleri, amaçları, temaları, değerleri ve hareket biçimleriyle farklıdır (Offe, 1999: 63-65). “Grup gibi davranmayan” ancak “belirli temalar etrafında bir araya gelen

sosyoekonomik gruplar”dan oluşan bu yeni tür hareketler, daha önceki hareketlerin aksine ekonomik büyüme, dağılım ve “herkese refah dağıtan düzenin iç ve dış güvenliğinin sağlanması” gibi konular yerine, barışın sağlanması, çevrenin ve insan haklarının korunması gibi yeni sorunlara odaklanmakta, merkezi kontrolün karşısına kişisel değerler ile kimlikleri çıkarmakta ve resmi örgütlenmeler yerine kurumsal olmayan enformel bağları tercih etmektedir (67). Dolayısıyla YTH kuramcıları, toplumsal hareketlerin politik sistemde siyasi iktidar odaklı değişiklik yapmaya yönelik sosyo-politik yönlerini değil, “mevcut değerler, normlar ve kimlik yapılarında değişim taleplerini simgeleyen sosyo-kültürel boyutunu öne” çıkarmaktadırlar (Çayır, 1999: 23).

Türkçe baskısı Mayıs 2008'de yayımlanan ve toplumsal hareketlere ilişkin siyasi süreç yaklaşımının temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Charles Tilly'nin *Toplumsal Hareketler: 1768-2004* adlı kitabı³ hem Türkiye'de alana ilişkin literatür eksikliğinin giderilmesi için önemli sayılabilecek bir metindir hem de toplumsal hareketlere ilişkin iletişim çalışmalarına verimli bir potansiyel sunmaktadır. Tilly, kitapta bir yandan “çatışmacı politikanın kendine özgü bir türü olarak” (16) tanımladığı toplumsal hareketlere ilişkin, hareketlerin ortaya çıkış zamanı olarak işaretlediği 18. yüzyılın ikinci yarısından 21. yüzyılın başına kadar, farklı yüzyıllarda onları etkileyen sosyal süreç ve olanakların, hareketlerin diğer politika biçimleriyle etkileşiminin ve toplumsal hareketlerdeki değişim ve çeşit-

liliklerin nedenlerinin açığa çıkarılması çabasının eşlik ettiği, farklı ülkelerin toplumsal hareket tarihine, repertuarına ve geleneğine ilişkin ilginç örnekler, hareket katalogları ve radikal medya metinleri ile bezeli bir öykü kurarken; diğer yandan toplumsal hareketlerin geleceğine ilişkin bir tartışmayı da ihmal etmemektedir.

Kitapta, toplumsal hareketlerin ana unsurlarının; “hedef alınan otoritelere karşı ortak hak talebinde bulunan, sürgit, organize halk girişimi” olarak tanımlanan “kampanyalar”, dernek ve birlik kurma, miting ve gösteriler düzenleme, dilekçe gönderme, medyaya demeç verme, afişleme gibi çeşitli etkinlikleri kapsayan “hareket repertuarı” ve “makul olma, birlik, sayı ve bağlılık” gösterileri (MBSB gösterileri)⁴ olduğu belirtilmektedir (17). Yazar toplumsal hareketlere ilişkin kitap boyunca tartışacağı bazı temel savlar ileri sürmektedir ki bu savlar onun siyasi süreç yaklaşımı içerisinde yer alan bir düşünür olarak hareketlerin içinde geliştikleri ekonomik ve politik yapıyla olan etkileşimlerini vurgularken, aynı zamanda toplumsal hareketlerin kendi içlerindeki etkileşim ile kültürel kaynaklarını da tartışmaya açtığını göstermektedir.

Tilly'ye göre toplumsal hareketler program, kimlik ve duruş iddialarını birleştirir. Her toplumsal hareket talep nesnelere yönelik bir program çerçevesinde hareket etmekte, bu hareketi kendisine yönelik “biz”lik/kimlik tanımı içerisinde yapmakta ve duruş savları ile “dışlanmış azınlıklar, muntazaman oluşturulmuş yurttaş grupları

ya da rejimin resmi destekçileri gibi diğer politik aktörlerle olan bağları ve benzerlikleri"ni vurgulamaktadır (30). Program, kimlik ve duruş iddiaları farklı hareketler arasında, hareketin farklı aşamalarında ve hareketler içinde hak talep edenlere göre zaman içerisinde büyük ölçüde değişmektedir (31). Bu değişim toplumsal hareketlerin içinde geliştikleri toplumsal/siyasal yapıyla girdikleri etkileşimin de bir sonucudur. Tilly'ye göre toplumsal hareketler "18. yüzyılda doğuşundan itibaren tekil girişimler olarak değil, etkilili kampanyalar olarak" yürütülmektedir (30). Dolayısıyla toplumsal hareketleri anlamak, bu hareketlerin etkileşim içerisinde oldukları gruplar, diğer hak talepçileri, talebin yöneltildiği merciler, yetkililer ve çeşitli kamu kesimleri arasındaki etkileşimi göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir. Kanımca, Tilly'nin toplumsal hareketlere ilişkin bu savları iletişim çalışmalarının toplumsal hareketleri incelerken eklemenebilecekleri noktalardan birini göstermektedir. Zira hem toplumsal hareketlerin iletişim stratejilerinin bir parçası olarak kabul edilebilecek program, kimlik ve duruş iddialarının nasıl kurulduğuna hem de var olan yapıyı sarsmaya, şok etmeye, yenilemeye, reddetmeye, ötekilerin sesini "normal olanı" zorlayarak ifade etmeye, dillendirmeye, dili dönüştürmeye yönelen toplumsal hareketlerin yaratıcılığının, en görülür mecraları olarak kampanyalar, hareket repertuarı ve MBSB gösterilerine nasıl aktarıldığına ilişkin araştırmaları merkeze alarak, iletişim çalışmalarının toplumsal anlamın irdelenmesine yönelik potansiyeline

işaret etmektedir. Tilly'nin program, kimlik ve duruş iddialarının zaman içerisinde değişebileceği vurgusu ise, zaman içerisinde değişenin toplumsal hareketler değil, kimlik ve duruş iddiaları olduğuna ilişkin bir uyarıyı beraberinde getirmekte, özellikle YTH kurumlarınca da dile getirilen "eski-yeni" ayrımının aşılmasına yönelik bir olanağı barındırmaktadır.⁵

Tilly'nin toplumsal hareketlere ilişkin kitap boyunca tartışacağı bir diğer savı, demokratikleşme ile toplumsal hareketler arasında da bir ilişki olduğudur. "Nispeten geniş katımlı ve eşit vatandaşlık öngören, devlet politikası, personel ve kaynaklara göre vatandaşların istişaresini değerlendiren ve devlet yetkililerinin keyfi davranışlarından vatandaşları hiç değilse bir ölçüde koruyan rejimler" toplumsal hareketlerin oluşumunu desteklemektedirler (31). Bununla uyumlu bir şekilde, yazara göre toplumsal hareketlerin kampanya, repertuar ve MBSB gösterilerinden oluşan "tüm düzeneği, kamu işlerinin yönetilenlerin rızasına dayandığı ve dayanması gerektiği yönündeki genel sava" dayanmaktadır (31). Yerel muhalefet, isyan ve direniş yöntemleri gibi "yerel olarak kökleşmiş kamu politikası türleriyle kıyaslandığında, toplumsal hareketler ölçek, süreklilik ve etkinlik bakımından büyük ölçüde politik girişimcilere bağlıdır" (32). Hatta bu girişimciler 20. ve 21. yüzyıllarda "profesyonel politik örgütçüler" halini alacaktır. Bu durum Tilly'nin "toplumsal hareketlerin yapıları, personeli ve iddiaları tarihsel olarak değişir ve evrimleşir" teziyle de örtüşmektedir (33). Bu deği-

şimde üç faktör ağırlıklı olarak etkili olmaktadır: Toplumsal hareketlerden bağımsız bir şekilde değişen ve onları etkileyen “politik çevre”, göstericiler ile polis arasındaki etkileşimde olduğu gibi “toplumsal hareketlerin seyri içinde gerçekleşen etkileşimler” ve son olarak da toplumsal hareketlere katılanların (eylemciler, yetkililer, hedef alınan nesnelere, diğer hareketler) kendi içlerindeki iletişim. Bu iletişim öyle boyutlara varabilmektedir ki, toplumsal harekete katılanlar “birbirlerinin fikirlerini, personeli, yardımını, retoriklerini ve eylem modellerini benimseyebilmekte, birbirleriyle rekabet ederken “öykünme, benimseme ve yenileştirme faaliyetlerinde” bulunabilmektedirler. Hatta “bazen öykünme, benimseme ve yenileştirme büyük mesafeler boyunca ve tamamen farklı toplumsal hareketler arasında” gerçekleşebilmektedir (33). Hareketlerin kendi içlerindeki, birbirleriyle ve politik yapıyla olan bu etkileşimleri, onların “bir politik ortamda kendilerini tesis ettikten sonra”, “diğer ilgili ortamlarda da benimsenmesini” kolaylaştırmaktadır (33). Ancak bu durum “icad edilmiş bir kurum olarak toplumsal hareket”lerin ortadan kalkma veya oldukça farklı bir biçime dönüşme ihtimalini de içinde barındırmaktadır (33). Tilly'nin toplumsal hareketlere ilişkin sıralanan son savlarının, toplumsal hareketlerin incelenmesinde iletişimi ayrı bir politik düzey olarak işaretlemesinin önceki savlarına paralel olarak iletişim çalışmalarına alan açtığı söylenebilir.

Toplumsal hareketlerin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünü farklı ülkelerdeki

program, kimlik ve duruş iddiaları ile kampanya, repertuar ve MBSB gösterilerindeki değişiklikler aracılığıyla örnekler göstererek anlatan Tilly, toplumsal hareketlerin ilk kez, devlet harcamalarını şişirip halkın kaynaklarını tüketen ve devletin baskı mekanizmasını sağlamlaştıran “savaş”; oy hakkı kısıtlı olsa da halkı daha kolay hak talebinde buluncakları yerel temsilcilerle irtibatlı hale getiren “parlamenteleşme”; devlete kredi veren tüccarların ve sermayedarların ulusal politikadaki etkisini artıran “sermayedarlaşma” ve bir yandan emekçilerin toprak sahiplerine, efendilere ve patronlara bağlılıklarını azaltan diğer yandan yoksullaşmayı beraberinde getiren “proleterleşmenin” oluşturduğu bir zemin üzerinde, 18. yüzyılın sonlarında Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da karşımıza çıktığını ileri sürüyor (49-52). Tilly'ye göre 19. yüzyıl boyunca yayılan parlamenteleşme; toplanma, birlik kurma ve konuşma özgürlüğü (*speech freedom*) gibi politik hakların tanınması ve çok adaylı seçimlerde oy kullanma hakkının görece genişlemesi (88-94) gibi gelişmeler yüzyılın sonunda “toplumsal hareketlerin kamu politikasının hayli yaygın biçimleri olarak yerleşmeye” başlamasında etkili olmuştur (73). Tilly'nin toplumsal hareketlerin etkileşim içerisinde oldukları politik ortamın bir parçası olarak “konuşma özgürlüğüne” yaptığı vurgu, özellikle basın tarihine ve basın özgürlüğünün gelişimine odaklanan birçok iletişim çalışmasının bulgularıyla ortaklaşmaktadır.⁶ Bu çalışmaların da gösterdiği gibi, toplumsal hareketlerin var olma, talep etme ve muhalefet ettikleri yapıyı değiştirme mücadelesi, kendilerini var edebilme

ve dillendirmelerinin temel koşullarından biri olan “konuşma ve basın özgürlüğü” mücadelesiyle iç içe ilerlemiştir.

Tilly'nin anlatımıyla 20. yüzyıl, toplumsal hareketlerin küresel olarak yayılmasına ve dönüşümüne tanıklık etmiştir. Bu yüzyıl hem muhafazakârların hem de radikallerin toplumsal hareketleri benimsediği bir yüzyıl olmuştur (133). Onun tespitiyle yüzyılın sonunda “nerede nispeten kapsamlı demokratik kurumlar yürürlükte idiye, orada toplumsal hareketler” etkindir (130). “Toplumsal hareketlerin erken geliştiği ülkelerin dışındaki ülkelerdeki yerel ve ulusal politik kültürler” de toplumsal hareket kampanyalarını, repertuarını ve MBSB gösterilerini önemli ölçüde kabul etmiştir (133). Ancak yazara göre 20. yüzyılda küresel ölçekte yaygınlaşan toplumsal hareketler seleflerinden bazı noktalarda ayrılmaktadır: Öncelikle toplumsal hareketler, organizatörler, yerel otoriteler ve “kitlelerin kontrol altına alınmasında uzmanlaşmış polis” arasındaki ilişkiler yüzyıl boyunca rutinleşmiş ve kurumsallaşmıştır. Ayrıca değişen iletişim araçları kampanyaları, hareket repertuarını ve MBSB gösterilerini değiştirmiştir. Tilly'nin kitabında bu değişimi betimlerken, 19. ve 20. yüzyıl toplumsal hareketlerinin görsel malzemelerine ayrı bir vurgu yapması ve özellikle kitle iletişimine odaklanan iletişim çalışmalarınca pek rağbet görmeyen radikal medyanın yüzyıllar içerisindeki izini de sürmesi, iletişim araştırmalarının toplumsal hareketlerle bağının kurulabileceği ve yeterince değerlendirilemediği söylenebilecek bir alanı da göstermektedir.

Toplumsal hareketlerin 21. yüzyılın ilk yıllarındaki durumu ise ağırlıklı olarak küreselleşme ve yeni iletişim teknolojilerinin kullanımını çerçevesinde tartışılmıştır. Tartışmayı takip eden Tilly, iletişim araştırmacılarının da günümüz toplumsal hareketlerini incelerken yüzleşmesi, cevap araması ve kendilerine bir konum belirlemesi gereken “Yeni teknolojiler toplumsal hareketleri dönüştürüyor mu? Ne surette bunu yapıyor?”, “Toplumsal hareketlerdeki son değişiklikler insanların gevşek bir ağızla küreselleşme diye adlandırdıkları uluslararası bağlantıdaki değişikliklerden ne ölçüde ve nasıl kaynaklanıyor?” (157) sorularıyla işe başlamakta; ancak tartışmanın başında bazı uyarılarda bulunmaktadır. Bunlardan ilki teknolojik determinizme kayma tehlikesine işaret etmekte: Tilly'ye göre “toplumsal hareketlerin en yeni özellikleri” teknik yeniliklerden değil de “hareketlerin sosyal ve siyasi bağlarındaki değişimlerden” kaynaklanmaktadır (157). Ayrıca iletişim alanındaki yeniliklerin daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi iki taraflı işlediği göz önünde bulundurulmalıdır. Yani, yeni iletişim teknolojileri, bir taraftan eylemciler arasındaki koordinasyon masraflarını azaltıp farklı coğrafyalardaki toplumsal hareket üyeleri arasındaki bağları artırırken, diğer yandan yeni iletişim araçlarına ulaşamayan kesimleri bu hareketlerden dışlamakta, “iletim eşitsizliğini” artırmaktadır (157). Tilly'nin bu uyarısı özellikle 1970'lerde UNESCO tarafından dile getirilen, iletişim eşitsizliğine ve günümüzde ise sayısal teknolojilerdeki eşitsizliğe vurgu yapan çalışma-

larla örtüşmektedir (örneğin MacBride, 1993-
aslı 1979; Murdock ve Golding, 1989; Garn-
ham, 1991; Norris, 2001). Yazarın küreselleş-
me-toplumsal hareketler ilişkisine dair sözle-
ri ise, 21. yüzyıl toplumsal hareketlerinin de
tıpkı önceki yüzyılda olduğu gibi “yerel, böl-
gesel ve ulusal organizasyon biçimlerine bel
bağladığı” gerçeğini unutmamamız gerekti-
ğini vurgulamaktadır. Bu vurgu, Tilly'nin
“küreselleşme ile küreselleşme karşıtlığının
karşı karşıya gelmesinin şimdilerde toplum-
sal hareket sahnesine hakim olduğu kanısı-
na” kapılmamamız gerektiğine dair uyarısı-
yla pekişmektedir (158).

Sıralanan uyarıların ışığında Tilly, yeni
iletişim teknolojileri ve küreselleşme göz
önüne alındığında toplumsal hareketlerin
kampanya, repertuar ve MBSB gösterilerinde
bazı yenilikler veya bazı unsurlarda pekiş-
meler beklenebileceğini ileri sürmektedir.
Ona göre “çok çeşitli yerlerdeki benzer ya da
tıpatıp aynı hedeflere eşzamanlı olarak yön-
nelmiş kampanyaların sıklığında bir artış
bekleyebiliriz” (170). Repertuar konusunda
ise “uzun ince iletişim hatlarıyla birbirine
bağlı yerel çapta kümelenmiş etkinliklerin le-
hine tüm katılımcıların fiziksel varlığını ge-
rektiren program, kimlik ve duruş savlarının
ifadesine bağlılıkta bir azalma görebiliriz”
(170-171). MBSB gösterileri içinse, uluslararası
alanda kabul görmüş makul olma, birlik,
sayı ve bağlılık biçimleri ile bunların giderek
daha fazla yerleşen biçimlerini bir araya
getiren bir “çatallanmayı” bekleyebiliriz
(171). Tıpkı yerel kültürlerinden kaynaklan-
an kostümler giyen göstericilerin İngilizce

dövizler taşımaları örneğinde olduğu gibi
(171).

Tilly, toplumsal hareketlerin geleceğine
ilişkin dört olası senaryonun tartışması ile ta-
mamlamaktadır çalışmasını. Bunlardan ilki,
toplumsal hareketlerin uluslararası nitelik
kazanacağını vurgulamaktadır. Bu tahmin
21. yüzyılda yerel, bölgesel ve ulusal toplum-
sal hareketlerden uluslararası etkinliğe doğ-
ru bir kayışın gerçekleşeceğini, hareketlerin
“ülkeler ve kıtalar arasında giderek güçlerini
birleştirecek”lerini ileri sürmekte (238). Dün-
yada demokrasinin düşüşe geçeceğine ilişkin
bir öngöründen hareket eden diğer senaryo
ise bu durumun beraberinde toplumsal hare-
ketlerde de bir düşüşü getireceğini ileri sür-
mektedir (238-240). Üçüncü senaryo merke-
zine toplumsal hareketlerdeki uzmanlaşmayı
yerleştirmektedir. Tilly'ye göre “uzmanlaşma
kurumsallaşmaya, dolayısıyla da toplumsal
hareketlerde yeniliğin azalmasına” yol aç-
maktadır (240). Bu senaryo, “yeni meselele-
rin, grupların, taktiklerin ve hedeflerin önün-
deki imkânların büyük ölçüde kaybolacağı-
na” işaret etmektedir (241). Toplumsal hare-
ketlerin geleceğine ilişkin son senaryo, hare-
ketlerin “yerelden küresele kadar her ölçek-
te” yaygınlık kazandığı bir zafer senar-
yosudur (241). “Bir rejimin rutin politikası”
içinde “görünür yer edinemeyen gruplar,
kategoriler ve meseleler için çok önemli bir
kanal” sağlayan ve demokratik kurumları
pekiştiren toplumsal hareketlerin zaferi, hem
demokrasinin hem de ezilenlerin zaferi
olacaktır. Tilly “ne yazık ki pek mümkün
görünmüyor” diyerek karamsarca yorum-

ladığı zafer senaryosunun gerçekleşmesi için “tüm karamsar tahminleri çürütme umuduy- la toplumsal hareketlerin geleceğine bak- malıyız” diyerek bitirmektedir kitabını (243).

Toplumsal hareketlere ilişkin katalog- ların olmadığı ve Türkiye'ye özgü MBSB gös- terilerine ilişkin arşivleme çalışmalarının yapılmadığı, radikal medyanın yeterli ilgiyi görmediği ve hareketlerin seslerini nasıl duyurdukları/duyuramadıklarına ilişkin bilgi ve deneyim aktarılabilsin diye yeterince araştırmanın yürütülmediği Türkiye'de ise öncelikle hareketlerin geçmişi ve bugününe bakmak gerekiyor kanımca. Tilly'nin de işaret ettiği gibi, politik bir düzey olarak iletişimin, toplumsal muhalefetin oluşmasındaki önemli rolüne rağmen Tür- kiye'de toplumsal hareketlere yeterince ilgi göstermeyen iletişim çalışmalarının ise özel- likle 19. yüzyıldan itibaren hareketlerin iletişim kurma biçimlerine ve koşullarına ilişkin araştırmalarla desteklenmesi gerek- mektedir. Böylece "aslanlar kendi 'tarih- çilerine' kavuşuncaya kadar, kitaplar avcıları övecektir" diyen Afrika atasözündeki “tarih- çiler” olunabilir ve Türkiye'de toplumsal hareketlerin geleceğine daha umutla bakılabilir.

Kaynakça

- Çayır, Kenan (1999). *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. İstanbul: Kaknüs.
- Çayır, Kenan (1999). “Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler.” *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. Kenan Çayır (der.) içinde. İstanbul: Kaknüs. 13-33.
- Çetinkaya, Doğan (2008). *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori, Deneyim*. İstanbul: İletişim.
- Çetinkaya, Doğan (2008). “Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler.” *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori, Deneyim*. Doğan Çetinkaya (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 15-61.
- Garnham, Nicholas (1991). “Impact of New Information and Communication Technologies on Information Diversity in North America and Western Europe.” *New Communication Technologies: a Challenge for Press Freedom. Reports and Papers on Mass Communication No. 106*: Colin Sparks (der.) içinde. Paris, France: Unesco. 27-32.
- Jasper, M. James (2002). *Ahlaki Protesto Sanatı: Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık*. Çev., Senem Öner. İstanbul: Ayrıntı.
- McBridge, Sean (1993). *Bir Çok Ses Tek Bir Dünya*. Çev., E. Özkök vd. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.
- Murdock, Graham ve Peter Golding (1989). “Information Poverty and Political Inequality: Citizenship in the Age of Privatized Communications.” *The Journal of Communication* 39(3): 180-195.
- Norris, Pippa (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. Cambridge: Cambridge University.
- Offe, Claus (1999). “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması.” *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. Kenan Çayır (der.) içinde. İstanbul: Kaknüs. 53-79.

Notlar

1 Bu konuda az sayıdaki örneklerden bazıları için bakınız: Sevda Alankuş (2008). "Türkiye'de 'Başka' Bir Demokrasi İçin, 'Başka' Bir Medya ve Habercilik." *Uygun Adım Medya: Bir Bilinç Körleşmesi*. İncilay Cangöz (der.) içinde. Ankara: Ayraç. Ayrıca konuya kamusal alan tartışmaları içerisinde yaklaşan bazı çalışmalar için bakınız: Meral Özbek tarafından derlenen *Kamusal Alan* (2004) başlıklı kitapta yer alan Erkan Kayılı'nın, "Çıplak İtaatsizlik Olarak Cumartesi Anneleri", Filiz Koçali'nin "Cumartesi Annelerinin İnadı"; Petra Holzer'in "Bergama Direniş Hareketi" ve Eser Köker'in "Saklı Konuşmalar" başlıklı yazıları.

2 Toplumsal hareketlere ilişkin kuramsal duruşları ve çeşitli incelemeleri bir araya getiren ve biri 1999'da diğeri 2008'de yayımlanan iki kitabın da Türkiye'de konuya ilişkin teorik çerçevedeki sınırlılık ve literatür eksikliğinden yakınması bu durumun işaretlerinden biridir. Kenan Çayır, *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*'a yazdığı sunuşta Türkiye'de toplumsal hareketlere 1980'lerden sonra artan ilgiye rağmen konunun yeni kuramsal yaklaşımları dışlayarak hâlâ klasik sosyolojinin perspektifi içerisinde ele aldığını belirtirken (7), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*'de Doğan Çetinkaya "toplumsal hareketler üzerine derli toplu bir kitabın" mevcut olmadığını, varolanların çoğunun da "ya bir konu üzerine derinlemesine eğilmiş monografiler, ya analitik bir çerçeveden, tartışmadan yoksun çalışmalar ya da bir takım kuramlar üzerine yapılan çevirilerden" oluştuğunu dile getirmiştir (9).

3 *Toplumsal Hareketler 1768-2004*, Tilly'nin toplumsal hareketlere ilişkin çok sayıdaki çalışmalarından birini oluşturmaktadır. Kitabın sonunda yer alan kaynakçada da belirtildiği üzere, yazarın 1970'lerden bu yana alana ilişkin diğer bazı çalışmaları şunlardır: (1978) *From Mobilization to Revolution*. Mass: Addison-Wesley; (1979) "Repertoires of Contention in America and Britain." *The Dynamics of Social Movements*. Mayer N Zald ve John D. McCarthy (der.) içinde. Cambridge, Mass: Winthrop; (1984) "Social Movements and National Politics." *Statemaking and Social Movements: Essays in History and Theory*. Charles Bright ve Susan Harding (der.) içinde. Ann Arbor: University of Michigan Press; (1993) "Contentious Repertoires in Great Britain, 1758-1834." *Social Science History* 17: 253-280; (Doug McAdam ve Sidney Tarrow ile) (2001) *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press; (2002) *Stories, Identities and Political Change*. Lanham, Md: Rowman&Littlefield; (2003) *The Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

4 Tilly'ye göre "makul olma" ölçülü davranışlarda bulunmak, düzgün kıyafetler giymek, "dİN görevlilerinin, yüksek rütbelilerin ve çocuklarıyla birlikte

annelerin" etkinliğe katılımını sağlamak vs. ile kurulmaktadır. Hareket üyeleri arasındaki "birlik", benzer rozetler, bandajlar takmak, belirli kostümler giymek, saflar halinde yürümek, şarkı söylemek, slogan atmak, dua etmek vs. ile görünür kılınmaktadır. Toplumsal hareketler üyelerinin listesi, dilekçelerdeki imzaların çokluğu, sokakların doldurulması vs. ile de "sayı"larını vurgulamaktadır. Hareket üyeleri kötü hava koşullarına rağmen etkinliklere katılarak, yaşlı ve özürülü üyelerini görünür kılarak, baskıya direnerek, gösterişli fedakârlıklarda bulunarak, bağış ve yardım yaparak... "bağlılık"larını göstermektedirler (18).

5 YTH kuramcılarında toplumsal hareketleri eski-yeni ayrımı ile ele aldıkları gerekçesiyle yöneltilen eleştiriler ve Tilly'nin de kitabında atfı yaptığı bir tartışma için bakınız: Craig Calhoun (1993). "New Social Movements' of the Nineteenth Century." *Social Science History* 17(3): 385-427.

6 Bu çalışmalardan bazıları için bakınız: J. M. Landis "Freedom of Speech and of the Press." *Encyclopaedia of the Social Sciences*. Vol. 6. Edwin R. A. Seligman (der.) içinde. NY: The Macmillan Company. 455-458; F. S. Siebert (1963). "The Libertarian Theory of the Press." *Four Theories of the Press*. Fred S. Siebert vd. (der.) Urbana: University of Illinois Press. 39-71; J. Curran ve J. Seaton (1991). *Power Without Responsibility: The Press and Broadcasting in Britain*. Lon.: Routledge; J. H. Altschull (1990). *From Milton to McLuhan: The Ideas Behind American Journalism*. NY: Longman; J. A. Smith (1990). *Printers and Press Freedom: The Ideology of Early American Journalism*. NY: Oxford University Press; J. Black (1991). *The English Press in the Eighteenth Century*. Hampshire: Gregg Revivals; J. Keane (1999). *Medya ve Demokrasi*. Çev., Haluk Şahin. İstanbul: Ayrıntı; F. Barbier ve C. B. Lavenir (2001). *Diderot'dan İnternete Medya Tarihi*. Çev., Kerem Eksen. İstanbul: Okuyan; H. R. Ertuğ (1970). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*. İstanbul: Yenilik; D. Holmes (1986). *Governing the Press: Media Freedom in the U.S. and Great Britain*. Boulder: Westview Press.

